

HAJAGOS JÓZSEF

A FELSŐ-TISZAI HADTEST ÉLELMEZÉSI RENDSZERE 1848 DECEMBERÉTŐL 1849. MÁRCIUS KÖZEPÉIG

Az 1848/49-es szabadságharcnak egyik legsokrétűbb és óriási erőfeszítéseket igénylő szervezési feladata a honvéd hadsereg élelmezésének a biztosítása volt. A jelen tanulmány a felső-tiszai hadtest élelmezési rendszerének kiépülését, működését és problémáit mutatja be.

A hadsereg élelmezése során különböző élelmiszerekből meghatározott fejadagokat kellett biztosítani a katonáknak. Járt nekik naponta egy kenyérrészlet (1,34 kg lisztből készült), fél lat zsír (8,75 gr), $\frac{3}{4}$ lat kőso (kb. 13 gr), 1/16 pint bors (kb. 4,4 gr) és 1/32 pint borecet (kb. 0,5 dl). Járandóságuk húsból egy hónapra vonatkoztatva: 22 nap 1/3 font (18,6 dkg) friss marhahús, a többi napon hasonló mennyiségben füstölt hús. A hús mellé a hónap egyik felében fokhagymát, a másik felében vöröshagymát kaptak naponta $\frac{3}{8}$ lat (6,5 gr) mennyiségben. Az étkezés változatossága érdekében 13 nap fél font főzésre való liszt (28 dkg), 4 nap 6 lat rizs (10,5 dkg), 4-4 nap $\frac{1}{2}$ meszely (1,5 dl) hüvelyes, árpadara és savanyú káposzta is járt nekik. A folyadék igényt naponta 1 pint (1,69 l) bor volt hivatva biztosítani. Járt ezen felül a katonáknak naponta 1 $\frac{1}{2}$ lat (26 gr) dohány is. A lovaknak naponta járt 1 részlet zab (kb. 6,8 l) és 8 font széna (4,48 kg). Az élelmezési szerveknek kellett biztosítani a tűzifát és a világító szereket (pl. gyertya, lámpaolaj) is.¹ A felsorolt fejadagokat a szabadságharc folyamán leginkább az állandó helyőrségekben szolgálóknak, pl. a várőrségek katonáinak sikerült biztosítani. A táborig hadseregek esetében ez korántsem volt teljes körű. Sok esetben csak a legfontosabbakat, a kenyér-, a hús-, a zab- és a szénarészleteket tudták biztosítani. Az előőrségi szolgálatban, illetve ütközetek idején rendkívüli fejadagként kaptak a katonák szalonnát, bort, pálinkát és dohányt. A lakoságnál beszállásolt katonák 3 krajcár ellenében a hús mellé fűszerekhez és egyéb főznievalókhoz juthattak.²

¹ Hajagos József: Komárom 1848 szeptemberétől decemberig. In: *Életünk*. Különszám 1848–49 150. évfordulójára. Szerk. Hermann Róbert. Szombathely, 1998.

² MOL OHB 1849:1035., közli KLÖM XIV. 241-242.

Az egyes seregtestek élelmezését tábori élelmezési kormánybiztosok kinevezésével igyekezett biztosítani a Batthyány-kormány, majd az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB). 1848 decemberétől ilyen minőségben tevékenykedett Észak-Magyarországon Farkassányi Sámuel, aki kezdetben Abaúj vármegye kormánybiztosa is volt. Feladata a Galícia felőli ellenséges támadás elhárítására Kassa környékére összevont magyar haderő élelmezése volt. A Pulszky Sándor ezredes parancsnoksága alatti, zömmel nemzetőrökből álló haderő létszáma december 10-re elérte a 10 000 főt. Vélhetően azért esett az OHB választására Farkassányira, mert Abaúj vármegye, illetve Kassa városa lehetett adottságainál fogva a szerveződő hadtest ellátási bázisa. Kassán külön katonai élelmezési hivatal létezett raktárakkal és sütődékkal. Farkassányi Irányi Dániel főkormánybiztos alárendeltségében tevékenykedett. Farkassányi feladatát külön apparátus nélkül a megyei és a városi hatóságokkal, így pl. Abaúj vármegye, illetve Kassa Honvédelmi Bizottmányával együttműködve igyekezett megoldani.

A viszonylag kis létszámú csapatok kezdetben még Sáros vármegyében helyezkedtek el. Hússal való ellátásukat Kassáról kellett megoldani, s innen szállították a kenyérsütéshez szükséges lisztet is.³ A gróf Franz Schlik altábornagy vezette kb. 7000 fős ellenséges hadoszlop december 6-án tört be az országba. A magyar csapatok a következő napokban előle visszavonultak Abaúj vármegyébe, ahol a különböző mozgósított nemzetőr alakulatokkal a Budamér és a Kassa közötti hegyen foglaltak állást. A megnövekedett létszám már komoly gondként jelentkezett. Megfelelő ellátásukra nem rendelkeztek elegendő kapacitással a kassai katonai sütődék, így a városi pékeket és asszonyokat, sőt Abaúj vármegye több járásának a településeit is be kellett vonni a kenyérsütésbe.⁴ A helyzetet nehezítette, hogy Farkassányi nem rendelkezett megfelelő létszám- és elhelyezési adatokkal, ezeket december 10-én és 11-én igyekezett beszerezni.⁵ Problémaként jelentkezett az is, hogy az alakulatok szinte egyáltalán nem rendelkeztek főzőedényekkel, mivel a kassai kézművesek nem vállalták a Farkassányi által szükségesnek tartott 1500 üst elkészítését.⁶

³ Pulszky Sándor ezredes 1848. december 1-jei utasításai Farkassányinak, BAZ ML IV. B-602 (közli DH 39-40.).

⁴ Az Abaúj-kassai Honvédelmi Bizottmány levelei december 9-én és 10-én Farkassányihoz, MOL Farkassányi-ir. 3. cs. (DH 54., 58.).

⁵ A Zemplén vármegyei mozgósított nemzetőrök december 11-én, a Sáros-Abaúj vármegyei lovas nemzetőrök és Abaúj vármegye 1. nemzetőrzászlója december 11-én tett jelentést Farkassányinak, MOL Farkassányi-ir. 3. cs. (DH 57., 62.).

⁶ Dessewffy Ferenc kassai polgármester levele december 5-én Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 (DH 43-44.).

A magyar haderő december 11-én Budamérnél súlyos vereséget szenvedett az ellenségtől, így Kassát és környékét megszállták Schlik csapatai. A magyar haderő maradványai (a 20. és a 42. honvédszászlóalj, a lengyel légionisták, a megmaradt tüzérség, kevés nemzetőrség) Miskolcra és környékére vonultak vissza. Ide tette át székhelyét Irányi Dániel és Farkassányi Sámuel is.

A budaméri vereség nyilvánvalóvá tette, hogy Schlik csapataival szemben csak egy nagyobb létszámú, rendes katonai alakulatokból álló, jól felszerelt haderővel lehet sikert elérni. A következő két hét alatt jelentős erőket vezényeltek a miskolci táborba: a 17., a 26., a 43., és az 52. honvédszászlóaljat, a 34. (Porosz herceg) gyalogezred és a Wysocki-féle lengyel légió 1-1 századát, a 3. (Ferdinánd) és 6. (Württemberg) huszárezred fél-fél, a 8. (Coburg) és a 13. (Hunyadi) huszárezred 1-1, a 14. (Lehel) huszárezred 2 századát. További erősítést jelentettek a környező vármegyékből mozgósított nemzetőrök. A hadtest 25 ágyúval rendelkezett.

A hadtest parancsnokságát december 18-án Mészáros Lázár hadügyminiszter vette át, tábornkari főnöke pedig Csermelyi Lajos őrnagy lett. December 22-én a hadtestet két dandárra, két féldandárra és egy tartalék dandárra osztották fel, amelyeknek parancsnokai Pulszky Sándor ezredes, Desseffy Arisztid alezredes, Perczel Sándor, Henryk Rembowski és Bobory Kálmán őrnagyok lettek. Ezeken kívül a Zemplén és Szepes vármegyékben létrehozott különítmények is a hadtesthez tartoztak.⁷

A hadtest szervezésében a katonai parancsnokokon kívül óriási szerepet vállalt az Irányit felváltó új főkormánybiztos, Szemere Bertalan is, aki december 15-én érkezett Miskolcra. Az OHB a leváltott Irányit tábori élelmezési biztossá akarta kinevezni, ő azonban maga helyett továbbra is Farkassányi Sámuel ajánlotta, akinek alkalmazását Szemere is támogatta.⁸ Szemere Irányitól eltérően részletekre kitérően beavatkozott az élelmezési rendszerbe, annak ő igyekezett határozott formát adni. December 17-én a következőket írta Kossuthnak: „A tábori élelmezés alapját ma dolgoztam ki. Holnapután életbe lép, meghatározva a polgári biztos és a zászlóalji élelmezési tiszt felelőssége és kötelessége.” Szemere élelmezési rendszerének az irányítója a tábori élelmezési kormánybiztos, aki felügyeli a szükséges élelmiszerek beszerzését, szerződést köt a beszállítókkal és a vállalkozókkal, utalványozza a vásárláshoz szükséges pénzeket, és gondoskodik arról, hogy kellő számban álljanak rendelkezésre alsóbb szinten

⁷ Borus József 155-157., DH 24-26.

⁸ Kossuth Lajos december 13-án Irányi Dánielhez, MOL OHB 1848:5400. (KLÖM XIII. 441., DH 71.); Irányi Dániel december 16-án Kossuth Lajoshoz, MOL OHB 1848:6033. (DH 86.); Szemere Bertalan december 17-én Kossuth Lajoshoz, MOL OHB 1848:6029. (közli Szemere Bertalan 285-287., és DH 88-89.).

élelmezési biztosok, akik ténylegesen végzik a csapatok élelemmel való ellátását. Szemere őket emlegeti polgári biztosként. Ők a dandárok, illetve féldandárok mellett tevékenykednek. Az élelmezési biztosok a különböző élelmiszerek kiosztását a csapatok élelmezési tisztjeinek a jelenlétében, azok nyugtatóványaira teszik meg. Elképzelése szerint az élelmezési biztosok a napi szükségleteket a dandárok élelmiszertáraiból adják ki, amelyekben nagyobb készleteket halmoznak fel. A tábori élelmezési kormánybiztos munkáját hivatott segíteni a hadtestparancsnokság mellett működő központi számvevő tiszt is, aki elsősorban a csapatok különböző igényléseit és nyugtatóványait ellenőrzi. Erre a tisztségre Vilkovsky József élelmezési számvevő tisztet neveztek ki.⁹

A Szemere által elképzelt rendszer azonban úgy tűnik, hogy a vártnál csak napokkal később lépett életbe. Mészáros december 21-i napiparancsa csak azt tartalmazta, hogy: „Minden élelmezési szükségek, úgymint kenyér, zab, széna, fa, világítás, étszer sat., utalványozása végett a sereg osztályai Farkassányi kormánybiztos úrhoz, ki a sereg élelmezését kezeli, utasíttatnak”. A dandárparancsnokokat Mészáros csak december 26-án utasította arra, hogy alakulataik élelmezési tisztjeit eligazítás végett küldjék be a főparancsnoksághoz.¹⁰ A késelem ellenére Mészáros és Szemere is bizakodó volt az élelmezéssel kapcsolatban. Előbbi december 22-én azt jelentette az OHB-nak, hogy: „Élelmezésre nézve nincsen hiány, és reményilem, nem is lesz”.¹¹ Szemere optimizmusát Kossuthnak írt, rendszerét bővebben kifejtő december 26-i leveléből olvasható ki. „Van tábori biztos. Van segédje. Van budai számvevő tiszt. Vanak biztosok az osztályok szerint. Minden zászlóaljnak van élelmezési tisztje, ki az osztálytárból az élelmet kiveszi”.

Ezekben a napokban különösebb élelmezési problémák nem fordultak elő. Létszámaikat és élelmezési kimutatásaikat az alakulatok beküldték a hadtestparancsnokságnak, s azok Farkassányi előtt is ismertté váltak. Több kimutatás eleve az ő iratai között maradt fenn. A dandárok beosztását és elhelyezését is közölte vele a hadtestparancsnokság. Kedvező volt az is, hogy az alakulatok zöme Miskolcon, illetve környékén állomásozott. Úgy tűnik Miskolc Kassánál is jobban be tudta tölteni az ellátó bázis szerepét, főleg a kenyérrészletek biztosítása

⁹ Szemere december 17-én Kossuthoz, MOL OHB 1848: 6029.; elképzeléseiről részletesebben december 26-án Kossuthoz írott levele, MOL OHB 1848:6782. (Szemere Bertalan 300-303., DH 199-202.).

¹⁰ Mészáros december 21-i napiparancsa, HL 1848-49. 6/64. (DH 129-130.); december 26-i parancsa, HL 1848-49. 6/495. (DH 191.).

¹¹ Mészáros december 22-i jelentése az OHB-nak, MOL OHB 1848:6498. (DH 146-147.).

terén. Ehhez az is hozzájárult, hogy Szemere Egerből Miskolcra hozatta az ottani tábori sütődét.¹² A távolabb álló csapatokat Forró és Abaújszántó környékén Abaúj vármegye élelmezte. A viszonylagos nyugalom lehetővé tette az élelmezési szervezet bővítését (élelmezési biztosok, beszerzők, kezelők, beszállítók stb.) és a készletek halmozását is. Jelentősebb készleteket a hadtest várható előrenyomulási útvonala mentén lettek gyűjtve (Szikszó, Forró, Garadna), főleg zabból és szénából.¹³

Kisebb problémák azért adódtak, talán a legkomolyabb a Gesztelyen állomásozó 43. honvédszászlóaljat érintette. Farkassányi úgy rendelkezett, hogy az alakulatot a szállásadó település lássa el kenyérrel, ez azonban képtelen volt erre. Ez arra példa, hogy Farkassányi nem rendelkezett kellő helyismerettel, s ez majd a későbbiekben is okoz problémát. A 43. honvédszászlóaljat végül Miskolcra látták el kenyérrel.¹⁴

A kialakított élelmezési rendszer vizsgájára a december végén meginduló hadmozdulatok során került sor. A magyarok Kassa elleni előrenyomulását megelőzte Schlik támadása, ami a december 28-i szikszói ütközetet eredményezte. Az összecsapás a magyarok vereségével végződött, de győzelme ellenére Schlik is visszavonult.¹⁵ Az ellenség előrenyomulása élelmezési szempontból többek között azzal járt, hogy a cs. kir. csapatok zsámányul ejtették a Garadnán, Forróon és Szikszón összegyűjtött készleteket, ami a következő napokban súlyos problémákat okozott. Másrészt az ütközet következtében december 28-án változtatni kellett az alakulatok korábban eltervezett elhelyezésén. Erre az élelmezési szervezet, amely az eredetileg megállapított helyekre szállította az élelmiszereket, nem tudott megfelelően reagálni, így sok katona és ló nem kaphatta meg időben a járandóságát.¹⁶ A vizsga azonban nem csak rosszul indult, hanem rosszul is folytatódott.

Schlik visszavonulása lehetővé tette, hogy a magyarok december 30-án megindítsák a Kassa visszafoglalására tervezett hadműveleteket. Csermelyi őrnagy, tábornoki főnök ezen a napon arra szólította fel Farkassányit, hogy a

¹² Szemere december 17-én Kossuthnak, lásd 9. jegyzet.

¹³ Farkassányi december 31-én a hadtestparancsnoksághoz, HL 1848-49. 7/211. (DH 229.).

¹⁴ A 43. honvédszászlóalj parancsnoksága december 22-én a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 6/218. (DH 154-155.); Szemere december 24-én Boronkay Albert zempeleni kormánybiztosnak, MOL Boronkay-ir. (Szemere Bertalan 297-298., DH 178.).

¹⁵ Borus József 157-158., DH 28-30.

¹⁶ Stetina Lipót hadnagy december 28-i jelentése a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 7/14. (DH 216-217.).

„dandárparancsnokok mindegyikéhez egy-egy élelmezési biztos urat holnap kirendelni el ne mulasszon”. Ez arra enged következtetni, hogy a kidolgozott rendszer ellenére az élelmezési biztosok még nem foglalták el helyüket a dandárok mellett. Tevékenységükre vonatkozóan az adatokból visszas kép bontakozik ki. Az elővéd-dandár parancsnoka, Dessewffy Arisztid alezredes január 3-án azt jelentette Hidasnémetiből a hadtestparancsnokságnak, hogy: „Ámbár mindenütt, de kivált itt az élelmezés iránt a legkisebb rendelkezés sem történt”. Miután leírta, hogy miként látta el önerőből a szükségesekkel a dandárt, a probléma fő okát is megnevezte: „itt sem megyei, sem falusi tisztviselők nincsenek”. Már előző nap is hasonló tartalmú jelentést küldött a hadtestparancsnokságnak. Jelentéseiből az élelmezési biztos hiánya, illetve tehetlensége is kiérthető.¹⁷

Más dandárok, különítmények szerencsésebbek voltak az elővédnél. A külön útvonalon vonuló 17. honvédszászlóalj mellé kirendelt Soós Tamás élelmezési biztos sikeresen oldotta meg a feladatát. Január 3-án Perényből nemcsak a rábízott alakulat ellátását jelentette Farkassányinak, hanem azt is, hogy a Szakálban lévő csapatok számára is küld szénát és zabot. A zászlóalj parancsnoka, Sulcz Bódog őrnagy előző nap Perényből szintén azt jelentette, hogy sikerült megoldani csapata élelmezését.¹⁸

Problémák adódtak abból is, hogy a hadtestparancsnokság és Farkassányi között nem volt meg a szükséges összhang. December 31-én a hadtestparancsnokság arra utasította a dandárparancsnokokat, hogy az aznapin felül kétnapi kenyér-, zab- és szénarészletekkel lássák el a csapatokat. Még aznap Bobory Kálmán őrnagy Aszalórol azt jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy „a mai szükség pótlására sincsen elég zab és széna”, így aligha tudja teljesíteni a parancsot. Csermelyi megfelelő intézkedések megtételére kérte fel Farkassányit, aki azt válaszolta neki, hogy nem tudott a parancsról. Kérte figyelembe venni, hogy „a megvolt készleteket az ellenség felemészttette”, így „több napi élelmet előlegezni a törtétek után lehetetlen”. Kérte azt is, hogy a dandárok elhelyezésén kívül közöljék vele az egyes helyeken beszállásolt gyalogosok és lovasok számát is. A következő napokban ezekre vonatkozóan pontosabb információkhoz jutott, de az élelmezési rendszer továbbra is rugal-

¹⁷ Dessewffy Arisztid alezredes 1849. január 2-i és 3-i jelentése Mészáros Lázárnak, HL 1848-49. 8/122., 8/183. (DH 238., 243-244.).

¹⁸ Sulcz Bódog őrnagy január 2-i jelentése a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 8/125. (DH 240.); Soós Tamás január 3-i jelentése Farkassányinak, MOL Farkassányi-ir. 2. cs. (DH 246.).

matlanul reagált az esetleges változtatásokra. Január 4-én reggel Farkassányi azt írta a hadtestparancsnokságnak: „Tegnapelőtt az közöltetett velem, hogy a háton, Böljén lesz beszállásolás, pedig ottan egy ember sincsen, ellenben Bocsárd ki volt hagyva, most ottan számos katonaság van, (...) Szakálba lovaság vala beszállásolandó, most ottan nagy számú gyalogság van”.¹⁹

A Kassa elleni hadműveletek során azonban nemcsak az élelmezési rendszer, hanem maga a hadtest is rosszul vizsgázott, mivel 1849. január 4-én a kassai ütközetben súlyos vereséget szenvedett Schlik csapataitól. Megint szükségessé vált a hadtest újjászervezése, ami magába foglalta a hiányzó és odavesztett felszerelés pótlását, a használhatatlannak bizonyult nemzetőri alakulatok elbocsátását és újabb rendes alakulatokkal való megerősítését. Rövidesen a táborba érkezett a 34. honvédszászlóalj, a 39. (Dom Miguel) gyalogezred 3. zászlóalja, az 1. (Császár) huszárezred 2 százada, és 12 ágyú. Bevonultatták a hadtesthez a Szepes vármegyei különítményt (19. honvédszászlóalj, 4 ágyú) is. A szükséges feladatok még Mészáros Lázár vezetésével indultak meg, s az őt január 14-én felváltó Klapka György ezredes parancsnoksága alatt teljesedtek ki.²⁰

Élelmezési szempontból a legfontosabb feladat a csapatok pontos létszámának az ismerete volt, mivel több alakulat komoly veszteségeket szenvedett a kassai ütközetben, amit elsősorban a fogságba esés és a szökés okozott. Az elmaradott emberek még napokig szállingóztak vissza alakulataikhoz, de a környékbeliek közül sokan egyenesen hazáig futottak, pl. Szabolcs vármegyébe és a Hajdú kerületbe. Farkassányi január 9-én kérte a hadtestparancsnokságot az alakulatok létszámának és állapotának a megvizsgálására. Január 11-én azt róttá fel Mészárosnak, hogy „még csak hozzávetőleg sem tudom a sereg mostani létszámát, mert a táborokar által velem közlött beadványok e célra teljesen hasznavehetetlenek”. Január 15-én Klapkának is megfogalmazta panasztát: „több napoktól fogva még csak hozzávetőleg sem értesítődtem azon számról, mely kenyérrrel, zabbal, s szénával ellátandó. Nem tudom továbbá azt, hol, melyik csapat, s mennyi számmal állomásozik.” Január 11-én Mészáros Lázár valóban csak az alakulatok elhelyezkedéséről tájékoztatta Farkassányit létszámadatok nélkül. Tudósításában némi kritikát is megfogalmazott Farkassányi tehetetlenségével szemben: „ezt kegyének irányul adom

¹⁹ Bobory Kálmán őrnagy december 31-i jelentése a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 7/205. (DH 228.); Farkassányi december 31-i levele a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 7/211. (DH 229.); Farkassányi január 4-i levele a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 8/234. (DH 248.).

²⁰ Borus József 160-162., DHH 3-9.

tudtára, hanem tessék magánál tartani”. Csermelyi őrnagy január 14-én az elhelyezési helyekre vonatkozóan már emberekre és lovakra bontva pontosabb adatokkal látta el Farkassányit, de ezt az valószínűleg csak másnap kapta kézhez. Csermelyi január 16-án még pontosabb adatokkal látta el, azzal mentegőzve, hogy „a sereg elhelyezését és állványát illetőleg eddig biztos, s állandó tudósítást nem küldhettem, mivel mai napig a csapatok szüntelen mozgásban valának”.²¹

A fentiekből kitűnik, hogy a pontos létszámok mellett az elhelyezési helyek ismerete is fontos volt az élelmezés szempontjából. A kassai vereséget követően az alakulatok ismét Miskolcon és környékén helyezkedtek el, ami a pontos létszámok hiányában is lehetővé tette a többé-kevésbé kielégítő élelmezést. Az újraszervezés előrehaladása és a tokaji átkelő biztosításának a szükségessége változást eredményezett az elhelyezésben. A csapatok súllyal Tokaj felé mozdultak el Miskolc környékéről, ahol csak a Dessewffy-dandár maradt. Csermelyi őrnagy január 14-én közölte Farkassányival a dandárok új elhelyezkedését Tállyán, Abaujszántón, Mádon, Megyaszón, Baksán, Halmajon, Olaszliszván, Sárospatakon és Tokajon. Egyúttal kérte azt is, hogy a létrehozott dandárokhoz, illetve különítményekhez Farkassányi rendeljen ki egy-egy élelmezési biztost, összesen hatot. A csapatok elhelyezkedése, illetve egyes helyeken a létszám a következő napokban is folyamatosan változott, pl. a Dessewffy-dandárból kivált a Gedeondandár, amelyet Tállyára rendeltek. Miskolcra Szikszóra és környékére mozdították ki a Dessewffy-dandárt is. Magát a hadtestet különböző variációk után január végére öt állandóbb dandárra osztották fel Jerzy Bulharyn ezredes, Dessewffy Arisztid alezredes, Zákó István, Gedeon László és Sulcz Bódog őrnagyok parancsnoksága alatt. A dandárok és az egyes alakulatok folyamatos mozgása továbbra is problémát okozott. A már említett, Klapkának írt január 15-i levelében Farkassányi arra panaszkodott, hogy „ma ismét több katonaság elszállásoltatott Miskolcra, mint hallom Zsolcára és Gesztelyre, én ezt akkor tudtam meg, midőn a katonaság elment”.

A csapatoknak Miskolcra és környékéről történt eltávozása komolyabb zavart okozott az élelmezésben. A Csermelyi által a dandárokhoz kért élelmezési biztosok csak napokkal később foglalták el a helyüket, így a csapatok jelen-

²¹ Farkassányi január 9-i levele a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 8/503. (közli DHH 40-41.); január 11-i hadtestparancsnoksághoz, ill. január 15-én Klapkához írott levelei, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 48., 96-97.); Mészáros január 11-i levele Farkassányihoz, MOL Farkassányi-ir. 3. cs. (DHH 48.); Csermelyi őrnagy január 14-i és január 16-i levelei Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 (DHH 76., 103.).

tős részének az élelmezését Zemplén vármegye hatóságainak kellett megoldania, akik erre nem voltak felkészülve. Boronkay Albert zempléni kormánybiztos Tokajból január 14-én számolt be Farkassáyninak a nehézségekről: „csak nagy erőfeszítéssel tudtam eddig kenyérrel ellátni azon katonaságot, mely Zemplénnek községeibe szállásolt”, a környéken „csak egy pék lévén, az a kenyérsütést alig győzhetvén, asszonyok által is kénytelen vagyok süttetni, sőt Sárospatakról is hordatok kenyeret”. Gondot okozott számára az is, hogy a lisztet „száraz malmokban” kellett őrltetnie. Végül arra kérte Farkassányit, hogy intézkedjen arról, hogy a Rakamazon lévő katonaságot Szabolcs vármegye lássa el, másrészt Miskolcra küldjenek nagyobb mennyiségű kenyeret a zempléni falvakba szállásolt katonák számára is. Szemere Bertalan Boronkay jelentésével kapcsolatban azt jegyezte meg január 16-án Farkassáyninak, hogy „kívánatos lett volna, hogy Ön a többi helyeket is beutazta volna...” A szükséges intézkedések Boronkay kéréseire vonatkozóan megtörténtek. A következő napokban, míg az ellenség előrenyomulása lehetetlenné nem tette, Miskolcra szállítottak nagyobb mennyiségben kenyeret, bár ez meg azzal a problémával járt, hogy a megnövekedett szállítási távolság és idő következtében egy része teljesen ehetetlenné vált.²²

Január közepén Farkassáyninak gondjai támadtak a lovak megváltoztatott élelmezésével kapcsolatban is. A téli időjárás viszontagságaira hivatkozva a parancsnokok 8 helyett 10 fontos szénarészletet követeltek az élelmezési személyzettől. Ez ellen Farkassányi január 11-én kért intézkedést a hadtestparancsnokságtól, arra hivatkozva, hogy 10 fontos részletekre nem fog beszállító vállalkozót találni. Csermelyi őrnagy azonban arra szólította fel Farkassányit, hogy 10 fontos részletekről gondoskodjon, ő pedig értesíti erről a kormányt. Az új elhelyezést közlő, már említett levelében Csermelyi ráadásul arra is felszólította Farkassányit, hogy „újabb rendelet folytában a nyerges lovak másfél, a fogat lovak pedig két [zab]részlettel látandók el.” Csermelyi erről a lovassági parancsnok szerepkörét betöltő Bobory Kálmán őrnagyot már az előző napon értesítette, így a huszárok és a szekeresek ennek teljesítését várták az élelmezési biztosoktól. Ők azonban a megnövelt részleteket a tél hátralévő részében csak nehezen tudták biztosítani, így a lovak rossz ellátása végig sarkalatos probléma ma-

²² Boronkay január 14-én Farkassáyninak, BAZ ML IV. B-602 (DHH 91.); Szemere január 16-i levele Farkassáyninak, MOL Farkassányi-ir. 3. cs. (DHH 115.); a megromlott kenyerekre vonatkozólag Vándorfy Miksa százados január 16-i jelentése a hadtestparancsnokságnak, MOL Vegyes-ir. 13. d. (DHH 113.), a hadtestparancsnokság január 19-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 (DHH 137.).

radt a felső-tiszai hadtestnél. A helyzetet részben menti az, hogy a tágabb környéken, pl. Szabolcs vármegyében is, csak szerényebb zabkészletek voltak fellelhetőek. A lovak ellátásával a kormányzat is foglalkozott. Január 16-án Nyáry Pál, az OHB tagja arról értesítette Klapka ezredest, hogy a szénarészletek tízfontoság növelését ő is célszerűnek tartja. A zabkészleteket illetően már más volt a helyzet. Február 11-én Mészáros Lázár hadügyminiszter arra utasította Klapkát, hogy csak egy részlet jár belőle a lovaknak.²³

Az új parancsnok, Klapka ezredes megérkezése feszültséget eredményezett a katonai parancsnokság, valamint Szemere és Farkassányi között. A kormánybiztosok részéről ebben némi hatásköri féltékenység is szerepet játszott. Szemere azt kifogásolta, hogy Klapka nem törekszik vele személyes találkozóra, vagyis a teendők közös megvitatására. Ezt a kezdeti feszültséget Klapka január 17-i találkozójuk alkalmával feloldotta. Farkassányi azt nehezményezte, hogy Klapka Tokajba rendelte megkérdezése nélkül a hadtest főpénztárosát, Holländer Leó századost, aki felett véleménye szerint egyedül csak ő rendelkezhetett. Tudni kell, hogy Farkassányi hatáskörébe nemcsak az ételmezési kérdések tartoztak, hanem Szemere megbízásából az egyéb felszerelési feladatok megoldása, valamint a katonaság járandóságainak a kifizetése is. Farkassányi január 13-án Miskolcra való visszatérésre szólította fel Holländer századost, azzal indokolva, hogy: „Ha valakinek ottan pénzre van szüksége, annak könnyebb idejönni, mindenesetre pedig utalványozásomat innen kell megszereznie, amint hiszem, hogy Ön eddig senkit sem fizetett.” Január 15-én Klapkának is szemrehányóan írt: „a pénztár közvetlenül az én rendelkezésem alá tartozik, (...) nem tudom kinek a rendeletéből Tokajban van, azt, kinek utalványozására fizet, szintén nem tudom...” Ezt már akkor írta, amikor megismerte a hadtestparancsnokság január 14-i Szemerének címzett levelét, amelyben arra kérték a főkormánybiztost, hogy utasítsa Tokajba Farkassányit. Ezt azzal indokolták, hogy: „Miután a főhadiszállás, a főparancsnokság, a sereg nagyobb része Tokajon, és annak környékén van, (...) a sereg nagyobb részének ételmezése, pénzzel való ellátása szükségképp megkívánja, hogy az ételmezési biztos nem Miskolcon, hanem Tokajon legyen”. Farkassányi ezek után január 15-i levelében mentegetőzésre kényszer-

²³ Farkassányi január 11-i levele a hadtestparancsnoksághoz, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 49-50.); Csermelyi őrnagy január 13-i utasítása Bobory őrnagnak, HL 1848-49. 9/123. (DHH 65.); Csermelyi őrnagy január 14-i levele Farkassányinak, HL 1848-49. 9/206. (DHH 77.); Nyáry Pál január 16-i levelének másolata Klapkához, BAZ ML IV. B-602 435. (DHH 108.); Mészáros Lázár február 11-i utasítása Klapkának, HL 1848-49. 13/221.

rült: „Hogy eddig Miskolcra nem mentem, egyedüli oka az, hogy az élelmezést sehol olyan biztosan megrendelni nem lehet, mint itten”. Azonban Miskolcon való tartózkodásával ekkor már Szemere sem értett egyet, január 16-án a következőket írta Farkassáynak: „ez központ csakugyan nem lehet, a sereg mostani elhelyezésében (...) Zemplénbe még ma el kell indulnia (...) Ez legyen a kútforrás.”²⁴

Szemere és Farkassányi még továbbra is Miskolcot tekintették a legfontosabb ellátó bázisnak. Farkassányi január 11-én a következőket írta Mészárosnak: „... idehagyván Miskolc tájékát, s ezzel a melegvízi malmokat, liszt hiánya miatt lehetetlenné válik a kenyérsütés (...) a Nyír szárazmalmai nem lesznek képesek egy sereg szükségeit pótolni, ezt megelőzendő megpróbálom Egerből Füred felé szállíttatni a lisztet.” Szemere január 15-én többek között azzal érvelt Klapkának Miskolc feladása ellen, hogy: „Számúzzuk magunkat a tiszai pusztaságba, hol malom sincs. Miskolc nélkül lisztünk nem lesz, fánk sem, és a legtöbb sem. Debrecen is haladja e pont ilyen tekintetben.”²⁵

Január 17-i személyes találkozásukon Klapka azonban nemcsak a kezdeti ellenszenvet oszlatta el Szemerében, hanem arról is meggyőzte, hogy Miskolc megtartásánál fontosabb a tokaji tiszai átkelő védelme. Klapka kiváló tábori képzettséggel rendelkezett, így kellő figyelmet szentelt az élelmezés kérdésének is. Nem volt tájékozatlan az érintett vidékek erőforrásairól sem. Már a parancsnokság átvételekor igyekezett megtenni a szükséges intézkedéseket, ami most szerepet játszhatott Szemere sikeres meggyőzésében is.

Január 14-én Klapka a következőkkel fordult az OHB-hoz: „mivel e környéken malmok nincsenek, felkéretik a Honvédelmi Bizottmány elnöksége (...) oly intézkedések megtétele végett, hogy a debreceni vonalon, nevezetesen Böszörmény-, Rakamaz, Tokaj-, Nyíregyházán, és Nánáson, s ezek közül különösen a közel fekvő helyeken minél előbb – már őrlött liszttel ellátott – élelemtárak létesítsenek, nehogy élelem hiánya miatt a sereg hátramaradást (...) szenvedjen”. A kéréssel Kossuth teljes mértékig egyetértett, s január 16-án arról értesítette Klapkát, hogy a kért raktárak létesítésével Bónis Sámuel képviselőt bízta meg, akit kineveztek Szabolcs vármegye teljhatal-

²⁴ Farkassányi január 13-i levele Holländernek, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 72.); a hadtestparancsnokság január 14-i levele Szemerének, HL 1848-49. 9/211. (DHH 76.); Farkassányi január 15-i levele Klapkának, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 96-97.); Szemere január 16-án Farkassáynak, MOL Farkassányi-ir. 3. cs. (DHH 115.).

²⁵ Farkassányi január 11-én Mészárosnak, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 48.); Szemere január 15-én Klapkához, MOL Filmtár BMM 3195. d. (Szemere Bertalan 333., DHH 95.).

mú kormánybiztosává. Nyáry Pál ezen a napon szintén hasonlóan tájékoztatta Klapkát. Közölte azt is, hogy az ellátás biztosítására Nyíregyházán kormánybiztos létezik, „kivel a szükségesek iránt magát érintkezésbe tenni ezredes úrnak szükséges.” A Nyáry által említett élelmezési kormánybiztossá Molnár Ágostont nevezték ki, aki január végére megszervezte a nyíregyházi élelmiszerraktárt, s mikor a legjobban kellett, biztosítani is tudta a felső-tiszai hadtest ellátását. Mindez Klapka előrelátását is alátámasztja.²⁶

Erre pedig szükség volt. Január 20-ra a már december végére kiépített élelmezési rendszer látszólag ismét működésbe hozták. A dandárok mellett hét élelmezési biztos tevékenykedett. Az élelmezési rendszernek ismét harcszerű körülmények között nyílt lehetősége a bizonyításra. Schlik január 17-én megkezdte támadó előrenyomulását a magyarok állásai felé. Január 22-én Tarcalnál és Bodrogkeresztúrnál, január 23-án ismét Bodrogkeresztúrnál került sor ütközetre. A csapatok mind a két nap jól vizsgáztak, némi bizonytalankodás után visszaverték, és visszavonulásra kényszerítették az ellenséget.

Az élelmezési rendszerrel kapcsolatos bonyodalmak viszont már az ütközetek előtt megkezdődtek. Gedeon László őrnagy Mezözomborról január 20-án a következőket jelentette a hadtestparancsnokságnak: „Lovasaim mind e percig zabbal el nem láttattak, a nyert széna pedig csaknem haszonvehetetlen, mi a terhes szolgálat mellett a fegyelem megzavarására nagy befolyással van.” Problémái a következő napokban sem javultak. Január 21-én Tarcalról arra kérte Klapkát, rendelkezzen arról, hogy a lovak zabot és szénát kapjanak, mert már két napja nélkülöznek. Arról is tájékoztatott, hogy hús hiányában állami költségen szalonnát, illetve pálinkát is kénytelen vásárolni katonáinak. Dandárjával január 22-én estére Bodrogkeresztúrra érkezett, ahol egyesült a Sulcz-dandárral. Innen a győztes ütközet estéjén azt jelentette, hogy: „Az egész itt létező sereg tökéletesen el van gyengülve, nem evett semmit, úgy a lovak sem kaptak semmit”. Problémáit még aznap Farkassányival is közölte, és felszólította sikeres rendelkezések megtételére. Ezekre azonban a következőkben sem került sor, január 24-én ismét erélyes intézkedések megtételére kérte Klapkát. Problémái azonban nemcsak Gedeon őrnagynak voltak. Janu-

²⁶ Klapka január 14-i levele az OHB-hoz, HL 1848-49. 9/208. (Közlí Saját kezébe, ott ahol... *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai irataiból.* Szerk. Farkas Gyöngyi. Az iratokat válogatta, a német nyelvű iratokat fordította Böhm Jakab. A bevezető tanulmányt írta Csikány Tamás. Bp., 1998. 57. és DHH 75.); Kossuth január 16-i levele Klapkához, MOL OHB 1849:569. (KLÖM XIV. 141-142., DHH 106-107.); Nyáry Pál január 16-i levelének eredeti másolata Klapkához, BAZ ML IV. B-602 435. (DHH 108.).

ár 24-én Tacalról Skorutowski tábornoki százados a Bulharyn-dandár, Zákó István őrnagy pedig saját dandárja rossz ellátására panaszkodott.²⁷

A katonák között kialakult hangulatról szemléletesen árulkodik Mihályi József ételmezési biztos január 23-án Tarcalról Farkassányinak írt levele. „Itt a legnagyobb rendetlenség, zűrzavar uralkodik. A huszárok leszedik a szekekrekről a zabot és saját zsákjaikba átöntögetvén, igen sok nem kapott.” Kérte a hiány pótlását, ami a széna kivételével szinte mindenre kiterjedt. Beszámolt arról is, hogy bort és pálinkát helyben beszerezni lehetetlen. Ilyen körülmények között nem meglepőek záró sorai: „Itt minden ember csak az ételmezési biztosokat kárhóztatja és szidalmazza...” A kialakult káoszt legérzékletesebben maga Farkassányi mutatja be a hadtestparancsnokságnak írt január 24-i levelében: „Mégsem tudom Tarcalon hány, Tokajban mennyi és Keresztúrbán mennyi ember, ló van? Pedig e nélkül nem vagyok képes megrendelni a megrendelendőket.” Ezek a sorok saját tehetetlenségéről is árulkodnak, hiszen ő maga a tokaji főhadiszálláson tartózkodott, s a létszámokban és az elhelyezésekben bekövetkező változásoknak maga is utána járhatott volna.²⁸

Az ételmezés annyira siralmasan működött, hogy azt sem a hadtestparancsnokság, sem Szemere, de maga Farkassányi sem hagyhatta annyiban. Szemere január 26-án vázolta elképzeléseit Klapkának. „Az ételmezésnek azon hiányain, miiken a tábori biztos segíthet, igyekszem segíteni. Azokat egyébiránt a gyakori hirtelen változott elhelyezés okozza, mikről mindig s mindenek előtt a tábori biztos értesítendő, már a lehetőségre is figyelmeztetvén. De a kiadás körüli nagy visszaéléseken csak Ön segíthet, és ha nem segít, tékozló bőség mellett is szükség leend. Kell pedig segíteni ekképpen is: hogy a tábori biztossághoz egy főtiszt, de alkalmas, szorgalmas rendeltessék; hogy minden dandárságban egy főtiszt vagy őrmester a kiadás körül a rendre ügyeljen fel; (...) hogy a tárhoz örök rendeltessenek, s a húspénz fizetessék; hogy a dandárnok az ételmezési helybeli biztosságot megkérdezni, vele érintkezni, azt figyelmeztetni ne sajnálja.” Ezen a napon Farkassányi is közölte a hadtestparancsnoksággal a maga részletesebb tervezetét. A Szemere által vázoltakon túl ez tartalmazta, hogy a dandárokhoz a következőkben már két ételmezési biztost osztanak be. Az ételmezési tiszteknek előző nap délig közölniük kell a szükséges mennyiségeket, amelyet a biztosok jelenlétükben

²⁷ Gedeon őrnagy január 20-i, január 21-i, január 22-i és január 24-i jelentése, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 151., 160., 167., 180-181.), január 22-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 440. (DHH 168.), Skorutowski százados jelentése, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 180.), Zákó őrnagy jelentése, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 182.).

²⁸ Mihályi József január 23-i levele BAZ ML IV. B-602 (DHH 171-172.); Farkassányi Sámuel január 24-i levele a hadtestparancsnokságnak, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 176.).

másnap 15-16 óra körül kiadnak. Szigorú szabályokat írt elő a nyugtatványozásra vonatkozóan is. A marhák levágására alakulatonként 2 katonát szükséges kijelölni, a húst már előző nap meg kell vásárolni, aminek a kiosztása századonként történik meg. Az állatok vágására vonatkozóan a tervezet szentesítette a már korábban szükségéből kialakult gyakorlatot, hiszen mészárosok hiányában azt a Kassa elleni támadás idején is így oldották meg.²⁹

A tervezetnek megfelelően a következő napokban létrejött a kibővített élelmezési szervezet. A tábori biztosság mellé élelmezési főtisztnek Szél János századost nevezték ki a 17. honvédszászlóaljából. Elfoglalták helyüket a dandárok élelmezési tisztjei is. Gyakorlatilag így két párhuzamos szervezet, egy polgári és egy katonai épült ki az élelmezés biztosítására azzal a különbséggel, hogy az utóbbi nem rendelkezett arra fordítható pénzüsszegek felett. Csak remélni lehetett, hogy együttműködésük eredményes lesz, de a jövőre nézve az élelmezési főtiszték részéről a rivalizálás lehetőségét is magában hordozta a rendszer, főleg akkor, ha a polgári biztosok nem tudják megoldani a feladatukat.

Farkassányival szembeni elégedetlenségét Szemere kritikus élű tanácsokban fogalmazta meg január 27-én. „1. A holnapi elrendezés, elhelyezés iránt értekez-zék a fővezérrel... 2. A kiállítás iránt ma tétessenek intézkedések. Szél kapitány-nal együtt dolgozzék. Ön beszerzi, ő szétosztja, szétküldi. Nehéz a vitel. Kora intézkedés kell (...) – Készletek szereztessenek. Ha van, könnyű a beszállítás, stb.” Javaslatokat tett a dandárokhoz beosztandó biztosok párosítására, ez azonban azoktól eltérően valósult meg.³⁰ Farkassányi saját tervezetét továbbfejlesztve január 29-én azt közölte a hadtestparancsnoksággal, hogy a zab-, a széna- és a kenyérrészletek kezelésével és kiadásával külön biztosok lettek megbízva. Farkassányi kérésére január 28-án Staut százados a táborokartól egy létszámokkal ellátott részletes harcrendi kimutatást közölt a tábori élelmezési kormánybiztos-sal. Ugyanekkor Farkassányi azt kérte, hogy közöljék vele az élelmezési tiszték névsorát. Az új rendszer Szemerét optimizmussal töltötte el. Január 30-án azt írta Klapkának, hogy az „élelmezési organizáció halad”, de még újabb rendeleteket tartott szükségesnek megszilárdulására.³¹

²⁹ Szemere január 26-án Klapkához és Farkassányi tervezete, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 201-202., Szemere Bertalan 357-359., ill. DHH 200-201.).

³⁰ BAZ ML IV. B-602 499.

³¹ Staut százados január 28-án Farkassányinak, HL 1848-49. 10/19 (DHH 215-216.); Farkassányi január 29-én a hadtestparancsnokságnak, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 231.); Szemere január 30-án Klapkának, MOL Vegyes ir. 13. d. (Szemere Bertalan 364., DHH 240.).

Schlik csapatainak újabb előrenyomulása következtében a magyarok a Tisza túlsó partjára átvonulva foglaltak védelmi állást. Január 31-én sikerrel visszaverték a császári csapatok Tokajnál tervezett átkelési kísérletét. Úgy tűnt, hogy a katonákon kívül az élelmezési rendszer is sikerrel állta ki az újabb próbát, mert a korábbiakhoz hasonló rendetlenségek nem fordultak elő. Kisebb problémák természetesen most is adódtak. Tóth Mihály hadnagy, az 52. honvédszállóalj élelmezési tisztje január 29-én önkényesen eltérített egy más dandárnak szánt kenyérszállítmányt. Azzal mentette tettét, hogy a fuvarosok hiába várakoztak az élelmezési biztosra, így ő a kérdéses kenyérszállítmányt egyesítette a Bulharyn-dandárhoz általa szállítottakkal, és a dandár élelmezési raktárába helyezte Thúry János élelmezési biztos tudtával.³²

Problémát okozott Farkassányi túlzott ragaszkodása a megállapított adminisztrációhoz is. Január 31-én a főparancsnok előzetes megrendelése nélkül igényelték nála szalonnát és bort az előőrségen álló katonák számára, amit végül csak február 1-jén Klapka határozott felszólítására szolgáltatott ki. Ezen a napon február 1-jén napiparancsba rögzítették, hogy szalonnát, bort és pálinkát csak hadtestparancsnoki rendelkezés alapján lehet vételezni. Desseffy Arisztid alezredes ezen a napon már a hadtestparancsnokság közbejöttével kérelmezte a rendkívüli élelmiszerek kiadását előőrségen álló katonái számára.³³ Kisebb hiányok azért most is felléptek. Vándorfy Miksa százados, tábori térparancsnok február 3-án arról értesítette Farkassányit, hogy a Bulharyn-dandár kenyérben és pálinkában szűkölködik.³⁴

A viszonylagos nyugalom igazából nem az új ellátó rendszernek, hanem a Nyíregyházáról érkező szállítmányoknak volt köszönhető. A Molnár Ágoston élelmezési kormánybiztossal való kapcsolatfelvételre már jóval korábban Vilkovsky József századost, főszámvevőt küldték ki. Molnár a pékek hiányát úgy próbálta áthidalni, hogy 4 pékmesterséghez értő honvéd odarendelését kérte. Az erre vonatkozó hadtestparancsot február 1-jén ki is adták a zászlóaljparancsnokoknak, de egyedül csak a 26. honvédszállóalj erre adott jelentését ismerjük: az egyetlen pékmesterséghez értő honvédet, ki dobosként szol-

³² Farkassányi panasza január 29-én a hadtestparancsnokságnak, MOL Vegyes ir. 13. d. (DHH 230.), Tóth Mihály hadnagy január 29-i igazoló jelentése, BAZ ML IV. B-602 566.

³³ Farkassányi január 31-én a hadtestparancsnoksághoz, HL 1848-49. 11/193. (DHH 249.), Klapka február 1-jén Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 611. (DHH 264.), a február 1-jei napiparancs, HL 1848-49. 11/357. (DHH 265.), Desseffy Arisztid február 2-án a hadtestparancsnoksághoz, HL 1848-49. 11/448 (DHH 276.).

³⁴ BAZ ML IV. B-602 688.

gál, nem nélkülözhetik.³⁵ A kenyérsütést Molnár végül asszonyok bevonásával oldotta meg. A kenyéren kívül rendszeresen küldött a hadtest részére szénát és zabot is. A legnagyobb problémát az utóbbinak a beszerzése jelentette. Szalonnát részben Molnár, részben a Nyíregyházán át Debrecenbe utazó Boronkay Albert vásárolt a hadtest részére.³⁶

A Nyíregyházáról Rakamazra történő szállítások súrlódásokat is eredményeztek. A szénát kezelő rakamazi biztos, Szloboda Károly kifogásolta annak minőségét, és a szállított mennyiségtől kevesebbet nyugtatványozott. Molnár Ágoston végül saját átvevő és kezelő biztos kiküldésével vélte rendezhetőnek a problémát. Rendszeres jelenséggé vált, hogy Rakamazon visszatartották a nyíregyházi fuvarosokat, ami ellen Molnár többször is fellépett. Ez a későbbiekben is megmaradt problémaként.³⁷

Február 5-ikére megteremtődött annak lehetősége, hogy a felső-tiszai hadtest ismét támadásba menjen át Schlik ellen. Egyrészt a Közép-Tisza vidékéről támogatására érkezett a Kazinczy-hadosztály, másrésztől Schlik csapatainak a hátában megjelent a Görgei Artúr tábornok vezette feldunai hadtest. Ugyanakkor a hadtest részévé vált a Henryk Dembiński altábornagy vezetése alatt létrehozott tiszai főhadsergnek. A három hadosztályra (Bulharyn-, Máriássy-, Kazinczy-), és hét dandárra (Dessewffy-, Gedeon-, Zákó-, Sulcz-, Nyeregjártó-, Jenik-, Gyika-) felosztott hadtest élelmezését ezután mozgás közben, különböző vonalakon kellett megoldani. A Bulharyn-hadosztály Kassa ellen, míg a Kazinczy- és a Máriássy-hadosztályok Miskolcra vonultak. Utóbbi és a Kazinczy-hadosztály Albrich-különítménye Miskolcra szintén Kassa irányába lett elindítva. Miután Dembiński kapkodó intézkedéseit kihasználva Schlik kitért a bekerítésből, az összes alakulat Miskolcra lett rendelve. A Kazinczy-hadosztályt követve a Máriássy-hadosztály Putnok, míg a Bulharyn-hadosztály Mezőkövesd irányába lett innen kiindítva.

Szemere Miskolcot tekintette a hadtest legfőbb ellátási bázisának, ahová február 7-én vonultak be ismét a magyarok. Az első napokban még a nyíregyházi szállítmányoknak, illetve a rakamazi és tokaji raktáraknak is fontos sze-

³⁵ Molnár Ágoston január 29-én Vilkovskyhoz, BAZ ML IV. B-602 52.; Staut százados február 1-jén a zászlóaljparancsnokoknak, HL1848-49. 11/347. (DHH 265.); Beóthy György százados február 3-i jelentése a hadtestparancsnokságnak, HL 1848-49. 12/96. (DHH 294.).

³⁶ Szemere január 28-i levele Boronkayhoz, MOL OHB 1849:1330. (Szemere Bertalan 360-361., DHH 226.); Molnár Ágoston február 2-án Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 680.

³⁷ Molnár Ágoston január 30-i levele Szemeréhez, február 3-i levele Farkassányihoz, február 7-i levele Szemeréhez, BAZ ML IV. B-602 605., 681., 891.

repjuttott az ellátásban. A kenyerek szállítása február 12-ig folyamatosan történt Nyíregyházáról Tokajig, amit innen csak további jelentős utánszállítással lehetett eljuttatni a csapatokhoz. Molnár Ágoston az előzetes megrendelések és a sütőasszonyoknak kiosztott lisztkészlet következtében csak viszonylag későn tudta beszüntetni a nyíregyházi kenyérsütést. Ebben szerepet játszott az is, hogy Farkassányi csak február 7-ike után szólította fel erre.³⁸

Noha Szemere február 5-én nyomatékosan felszólította Farkassányit, hogy az „előrehaladásról minden este személyes értesítést vegyen a fővezérségtől”, a következő napokban visszatérő problémává vált, hogy az élelmezési biztosok nem tudták, hogy hová kell küldeniük az élelmiszereket. Ez azért is érdekes, mert Farkassányi a főhadiszállás mellett tartózkodott, s a rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy a hadtestparancsnokság folyamatosan értesítette a dandárok elhelyezkedéséről. Konkrét létszámadatokat nem közöltek, mivel „minden dandár erőssége a kormánybiztos úrnak már több ízben megküldött harcrendből kitetszik”.³⁹ A hús biztosítására, úgy tűnik, nem sikerült szerződést kötni a mészárosokkal. Így a marhák beszerzése a biztosokra, levágásuk a kijelölt katonákra hárult. Azonban így is előfordult, hogy az igényelt hús későn érkezett rendeltetési helyére.⁴⁰ Probléma adódott abból is, hogy miután késedelmesen érkeztek a csapatokhoz az élelmiszerek, önkényesen lefoglalták a másik dandárnak járóit. Erre panaszkodott február 11-én Bóta Ignác (Desseffy-dandár), február 12-én pedig Bartha János élelmezési biztos (Gedeon-dandár). Maga Gedeon őrnagy is panaszokkal élt a hadtestparancsnokság felé: „...tegnap is, ma is az élelmezéseimet más dandárok elvették, és a biztosok minden élelem nélkül érkeztek, (...) embereim 4-ik nap főtt ételt nem fognak ehetni...”⁴¹

Az ellátási problémák helyszínről történő áthidalását szinte lehetetlenné tette az, hogy a magyar csapatok vonulási irányába eső települések készleteit

³⁸ Molnár Ágoston február 7-i, 10-i és 11-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 891., 770., 833.

³⁹ Szemere február 5-én Farkassányinak, BAZ ML IV. B-602 (Árva Ferenc – Rózsa György Gyula: Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc dokumentumai a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárban. Miskolc, 1998. 136-137.); Mihályi József február 10-én Farkassányinak, BAZ ML IV. B-602 830.; a hadtestparancsnokság február 6-i, február 7-i, február 10-i, február 12-i levelei Farkassányinak, BAZ ML IV. B-602 748., 751., 760., 795., 834., 836.

⁴⁰ Mihályi József február 7-i és Thúry János február 12-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 756., 835.

⁴¹ Bóta Ignác február 11-i, Bartha János február 12-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 802., 815.; Gedeon őrnagy február 12-i jelentése, HL 1848-49. 13/292.

korábban már felélte, illetve elszállította az ellenség. Arra is van adatunk, hogy az élelmezési biztosok tehetetlenségét megunva, a dandárok élelmezési főtisztjei saját maguk igyekeztek megoldani az élelmezést. Eötvös György főhadnagy (Nyeregjártó-dandár) február 12-én Aszalón saját maga alkudott meg marhák vételére, s vágatta le azokat, s a hadtest központi élelmezési raktára felé is ő tette meg a szükséges igényléseket a kenyerek beszerzésére, kikerülve Thúry János élelmezési biztost. Február 14-én szintén Eötvös főhadnagy kért rendelkezéseket Farkassányitól a Máriássy-hadosztály élelmezési szükségletének a biztosítására.⁴²

Sajátos problémák származtak a Kazinczy-hadosztálynak a hadtestbe történő beosztásából. A hadosztály Végh József százados, majd Pataki Sándor főhadnagy parancsnoksága alatt saját élelmezési részleggel rendelkezett, amelybe szekerészeken kívül kezelőként tiszthelyettesek, altisztek is be voltak osztva.⁴³ A Szemere által Farkassányitól már február 5-én kért élelmezési biztosok (pl. Pauer Hilbert) csak napokkal később foglalták el helyüket a hadosztály mellett. A korábbi gyakorlat és a biztosok késedelme is közrejátszott abban, hogy Végh százados eleve a maga kezébe igyekezett vonni az élelmezés megszervezését. Február 13-án ehhez pénzt is igényelt Szemerétől, aki Farkassányinak a következőképp reagált erre: „Ideje kivívni ezt: szerezzé be a polgári biztos, adja ki a katonai biztos.” Végh százados Pauer élelmezési biztos felé is határozott hangnemben fogalmazta meg február 14-én a hadosztály élelmezési igényeit.⁴⁴

A Kazinczy-hadosztály a katonák húsadagjáért fizetendő 2 krajcáros húspótlék vonatkozásában pedig valóságos káoszt hozott. A Közép-Tisza vidékén állomásozó haderőnél kialakult az a gyakorlat, hogy a húspótléket egyesítették a katonák napi zsoldjával, így az egy közhonvédnál 10 krajcárra emelkedett, ugyanakkor a húsadagjukat a kenyérhez hasonlóan ingyen kapták meg. A felső-tiszai hadtestnél a húspótléket a kormányrendeletnek megfelelően levonták az alakulatok pénztárából. A két rendszer nem férhetett meg egymás mellett. Kossuth és Szemere is csak úgy vélte rendezhetőnek a helyzetet, ha mindenhol a magasabb fokozatot vezetik be, vagyis a tíz krajcáros napi zsoldot és az ingyen húst. Ezt a kormányzat végül el is fogadta, amiről Mészáros Lázár hadügyminiszter február 17-én értesítette Klapkát. Ennek megvalósu-

⁴² Thúry János február 12-i, Eötvös főhadnagy február 14-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 835., 839.

⁴³ BAZ ML IV. B-602 1008.

⁴⁴ Végh százados február 13-én Szemeréhez és február 14-én Pauerhez intézett levele, BAZ ML IV. B-602 838., 840.

lásáig azonban folyamatos zavar uralkodott a hadtestnél. A dandárparancsnokok és az ételmezési biztosok gyakori kérdése volt, hogy mikor jár a katonáknak ingyen hús.⁴⁵

Az ételmezést, különösen a beszerzést, nehezítette a fellépő pénzhiány is, különösen az aprópénzeké. A helyzet annyira súlyossá vált, hogy a kérdéssel február 6-án Klapka is kénytelen volt foglalkozni. Szemere és Farkassányi többszöri pénzigénylését csak némi késedelemmel elégítették ki, illetve a helyzetet súlyosbította az is, hogy a pénz vitelével megbízott futár Miskolc helyett Törökszentmiklóstra tévedt Vécsey Károly tábornok táborába. Ilyen körülmények között a pénzügyi fedezet egész február folyamán nehezen volt biztosítható.⁴⁶

Az előzőekből kitűnik, hogy az ételmezési rendszer a csapatok mozgása során újratermelte korábbi rugalmatlanságát. A hadtest február második felében is folyamatos mozgásban maradt. Ráadásul azzal, hogy a Bulharyn-hadosztályt a hadtest másik két hadosztálya is követte Mezőkövesd, Eger és Kápolna térségébe, a miskolci ellátó bázistól is eltávolodtak. Így az ételmezést egyre inkább Heves vármegye erőforrásaiból kellett megoldani. Miután Farkassányi Szemere utasításából Miskolcon maradt, a nyugati irányban elvonult csapatok ételmezésének a helyszíni megszervezésével Mihályi Józsefet bízták meg. Farkassányi szerint ételmezési biztosai közül a megelőző időszakban Mihályi volt a leghatékonyabb. A korábbi időszakból megismert problémák azonban most sem szűntek meg. A dandárok mellett működő biztosok raktárait késedelmesen töltötték fel, a rendkívüli élelmiszerekből folyamatosan hiány mutatkozott.⁴⁷

A dandárparancsnokok közül a legélesebb kritikát Desseffy Arisztid fogalmazta meg az ételmezési biztosok tevékenységével kapcsolatban. Február 16-án a következőket jelentette a hadtestparancsnokságnak: „...az ételmezés minden kiadott rendelet dacára rendetlenül folyik, (...) széna, zab, többnyire későn érkezik, a biztosok hanyagsága mindezen rendetlenségek oka, így például a hús rendes kiszolgáltatására rendelt biztos csak ma déltájban jött ide tudakozódni, vajon van-e hús, vagy nincs? (...) Szalonnát a katonaság már vagy hét napja nem

⁴⁵ Kossuth február 6-án Szemerének (KLÖM XIV. 343-344.); Szemere február 8-án Mészáros Lázárnak, MOL HM Ált. 1849:2899. (Szemere Bertalan 376.); Mészáros Lázár február 17-én Klapkának, HL 1848-49. 14/35.

⁴⁶ Klapka február 6-i levele Farkassányinak, BAZ ML IV. B-602 751.; Farkassányi február 18-i összefoglaló jelentése Kossuthnak, MOL OHB 1849:2313.; Mészáros Lázár február 16-i és 21-i levele Farkassányihoz BAZ ML IV. B-602 888., 889.

⁴⁷ Farkassányi február 19-i igazoló jelentése Klapkának, HL 1848-49. 14/55.; Pauer Hilbert február 15-i levele Farkassányihoz, BAZ ML IV. B-602 861.

kapott.” Hasonlóan panaszkodott február 20-i jelentésben is.⁴⁸ Farkassányi február 19-én azzal mentette magát Klapkánál, hogy biztosaitól folyamatosan úgy értesült, miként a táborban mindenből több van, mint kellene.

Az Eger környékén állomásozó katonaság helyzete a következő napokban valamelyest javult, de Mihályi József február 23-án komoly nehézségekről számolt be Farkassányinak. A kenyérkészlet csak két napra elegendő, a katonaság Heves megyében való megjelenésével jelentősen megemelkedett a zab és a hús ára, ami megnehezíti a beszerzést. Az eredményesebb ellátáshoz pénzt kért.⁴⁹ Mihályi gondjai a következő napokban sem enyhültek, sőt a feldunai hadtest csapatainak a megérkezésével még több katona ellátását kellett biztosítani, ami csak meglehetősen hiányosan sikerült. A február 26-27-i kápolnai csatában, a február 28-i mezőkövesdi és a március 1-jei egerfarmosi ütközetekben a vereség ellenére tisztességesen helytálló katonák továbbra is harci erényeikhez méltatlan élelmezésben részesültek. Az áldatlan állapotokért azonban nemcsak Farkassányit és biztosait terheli felelősség, hanem Dembiński altábornagyot és törzsét is, akik szintén nem tudtak hatékony intézkedéseket tenni a Miskolcraól Eger – Kápolna felé eltolódó csapatok élelmezésére.

Dembiński a Pest felé tervezett előrenyomulásához Tiszafüred és Poroszló környékén akart kialakíttatni 40 000 fő ellátását biztosító élelmiszerraktárakat. Kossuth az igényelt élelmiszerraktár felállítással február 17-én a tartalék hadosztály mellett működő Vargha Imre élelmezési kormánybiztost bízta meg, támogatására Bónis Sámuel Szabolcs megyei és Repeczky Ferenc Heves megyei kormánybiztost is felkérte.⁵⁰ Az igényelt létszámra a készletet két hét alatt kellett feltölteni. A kápolnai csata idején és az azt követő napokban a tiszafüredi raktár még nem volt olyan állapotban, hogy igénybe vehették volna. Február 28-án Repeczky arról értesítette Farkassányit, „hogy március 3-án lehet a füredi raktárból naponta 20 000 részlet kenyeret, egymásután 3 napig kiállítani, március 6-án pedig 35 000 részlet; és így naponta tovább 14 napig.”⁵¹

A hadseregnek azonban már március 2-án igénybe kellett vennie a tiszafüredi és a környékbeli raktárakat. A március 1-jei egerfarmosi ütközet után a Dembiński által kijelölt „pihenőszállásokból” a magyar csapatok kénytelenek voltak visszavonulni Poroszlóra és Tiszafüredre. A tiszafüredi és a közeli –

⁴⁸ Dessewffy Arisztid február 16-i és 20-i jelentése, HL 1848-49. 13/598., 14/227.

⁴⁹ BAZ ML IV. B-602 887.

⁵⁰ Vargha Imre megbízatása, MOL OHB 1849:2195. (KLÖM XIV. 475.), Kossuth február 17-én Bónisnak, MOL OHB 1849:1867. (KLÖM XIV. 483.), Kossuth február 18-án Repeczkynek (KLÖM XIV. 487.).

⁵¹ MOL Farkassányi-ir. 2. cs.

már korábban felállított – egyeki raktár kezelésével megbízott Ámon Ferenc élelmezési százados az igényeket csak részben tudta kiszolgáltatni az érkező katonaságnak. Legnagyobb gondot a kenyérrészletek biztosítása okozta.⁵² Az élelmezés a következő napokban is gondokkal küszködött, de az egész hadsereg vonatkozóan normalizálódni kezdett. Ennek az a legfőbb oka, hogy működni kezdett az élelmezési raktárak rendszere. A Debrecenben, Nyíregyházán, Balmazújvároson, Tokajban és Egyeken működő raktárak készleteiből fel lehetett tölteni a tiszafüredit. Másrészt Tiszafüred környékéről megkezdődött előbb az I. (volt felső-tiszai), majd a II. (volt Központi Mozgó) hadtest Törökszentmiklós környékére történő elvonulása, így azok egyre inkább Halasy Kázmér élelmezési kormánybiztos hatásköre alá kerültek, aki kielégítően megbirkózott az ellátási feladatokkal a maga raktáira támaszkodva. Maga Farkassányi még napokig a jól ismert problémákkal küszködött, nem tudta a csapatok pontos elhelyezkedését, s azt sem, hogy honnan lesznek azok ellátva a szükségessel. Továbbra sem tudott rugalmas együttműködésben lenni a hadtestparancsnoksággal és a különböző kormánybiztosokkal. Erről árulkodik március 3-án Klapkához írott levele, amelynek zárómondatában saját jövődő terveiről is szólt: „Szándékom (...) csak pár napig maradnom ez állásomban, eddig legalább könnyítse ezredes úr teendőimet...”⁵³

Farkassányi távozási szándéka azzal magyarázható, hogy egyrészt belefáradt a jól működni sehogyan sem akaró élelmezési rendszer irányításába, másrészt szükségtelenné is vált a tevékenysége, mert a hadtest a területileg illetékes Vargha Imre, majd Halasy Kázmér élelmezési kormánybiztosok hatáskörébe került. Szemere március 9-én Farkassányit a létrehozandó központi számvevőség tagjául ajánlotta. Végül a sereget március 16-án hagyta el. Ő vitte Debrecenbe Kossuthnak Tiszaföldvárról írt aznapi levelét, aki ebben azt javasolta Mészáros Lázár hadügyminiszternek, hogy alkalmazza a hadügyi számvevőségénél, vagy rendeljék felügyelőként a Görgei hadtesténél működő intendatúrához.⁵⁴

Farkassányi távozása nagyjából egybeesik az élelmezési rendszer főhadszíntéri egységesítésével és átalakításával. Az új fővezér, Vetter Antal altábornagy március 21-én létrehozta a főhadsereg mellett működő főintendatúrát. Hasonló a VII. (volt feldunai) hadtest mellett már korábban is működött. A főintendatúra

⁵² MOL HM Ált. 1849:4946.

⁵³ HL 1848-49. 15/531.

⁵⁴ Szemere március 9-i levele, MOL OHB 1849:3164. (Szemere Bertalan 414-415.); Kossuth március 16-i levele Mészárosához KLÖM XIV. 658-659.

részlegeként tevékenykedett az élelmezési hadbiztosság. A továbbiakban ezzel működtek együtt az élelmezési és a megyei kormánybiztosok. A hadtesteknek és hadosztályoknak is megszerveződtek az intendatúrái, amelyek tárolták és szétosztották a főintendatúrától vételezett készleteket.⁵⁵ Ez a későbbiekben sokkal hatékonyabban működött, mint a Farkassányi által létrehozott polgári biztosi és katonai élelmezési tisztek párhuzamos rendszere. Ehhez az is hozzájárult, hogy folyamatosan kibővült az élelmezési raktárak rendszere, másrészt áprilisban a magyar főhadserg sikeres ellentámadásba ment át, így egyre bővülő területeket tudtak bevonni a katonai élelmezés biztosításába.

⁵⁵ Csikány Tamás: A honvédsereg ellátása és utánpótlása. (In:) *A szabadságharc katonai története*. Szerk. Bona Gábor. Bp., 1998. 98-99.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- 1848–49 HL** Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
BAZ ML IV. B-602 Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Levéltár, Farkassányi Sámuel iratai.
BMM Borsod-Miskolci Múzeum
Boronkay-ir. MOL H 102 Boronkay Albert kormánybiztos iratai.
Borus József BORUS JÓZSEF: A felső-tiszai hadtest 1848. december–1849. február. *Hadtörténelmi Közlemények* 1963/1.
DH DÉR DEZSŐ–HAJAGOS JÓZSEF: *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai. I. (Megalakulástól az 1849. január 4-i kassai vereségig.)* Eger, 2002.
DHH DÉR DEZSŐ–HAJAGOS JÓZSEF–HERMANN RÓBERT: *Az 1848-49-es I. magyar hadtest iratai II. (A januári újjászervezés és az első sikerek.)* Eger, 2004.
Farkassányi-ir. MOL H 105 Farkassányi Sámuel kormánybiztos iratai.
HL Hadtörténelmi Levéltár
HM Ált. MOL H 75 Hadügyminisztérium. Általános iratok.
KLÖM XIII-XIV. *Kossuth Lajos összes munkái. XIII-XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén.* I-II. S. a. r. Barta István. Bp., 1952-1953.
MOL Magyar Országos Levéltár
OHB MOL H 2 Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány és Kormányzóelnökség iratai.
Szemere Bertalan SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok. – Okmánytár.* Sajtó alá rendezte Hermann Róbert és Pelyach István. Bp., 1990.
Vegyes ir. 13. d. MOL H 147 Vegyes iratok. 13. d. A felső-tiszai hadtest iratai.